

Senzurasiz debatlar va Sovet mediasining rivojlanish tarixi jarayoni

Yuldashev Akmal Kurbanbayevich

Sharof Rashidov nomidagi

Samarqand Davlat Universiteti

Mustaqil tadqiqotchisi (PhD)

Annotatsiya: Ushbu tesizda Sovet matbuotining erkinlashuvi, soʻnggi yillarda olib borilgan yangi formatdagi koʻrsatuvlarning avj olishi bilan bogʻliq muammolarning shakllanishi, Gorbachevning matbuotni nazorat qilish siyosati yoritib beriladi. Sovet media landshaftining oʻzgarishi bazi shou dasturlarining senzurasiz efirga uzatilishining oqibatlari yoritilgan.

Kalit soʻzlar: Vzglyad, Vlasov, Praavda, Izvestiya, Ochiqlik, Qayta qururish, Partiya, Mafkuraviy inqilob, Pravda, Krokodil, Oshkoralik, Ron-n-roll, Lastochka, Samizdat, Amerika orzzusi.

Gorbachevning “Qayta qurish” siyosatining tarkibiy bosqichlari boʻlmish oshkoralik va jadallashtirish konsepsiyasi sovet kishilarining ongini tamoman oʻzgartirdi. Miyasining tarxini ochib yubordi, deb boʻlmaydi. Balki, karaxt qilib qoʻydi. Salkam bir asrdan beri partiyaning yetagida yurishga odatlanib qolgan kishilar, chin maʼnoda yoʻlini yoʻqotib qoʻydi. Oshkoralik, odamlarning yetmish yildan beri aqidaga aylanib ketgan qarashlarini puchga chiqardi. Halol peshona teri bilan topib, jamgʻargan mablagʻi “sberkassalarda” bir kechaning oʻzida kulga aylandi. Ishonch va eʼtiqod bilan borayotgan nurlı manzili, aslida sarob ekaninini anglab, hafsalasi pir boʻldi. Gorbachevning tutgan yoʻli nojoiz ekani, uning siyosati na tabiatning tavrıga va na insoniylik mezonlarıga toʻgʻri kelardi. Garchi Gorbachev va uning advokatlari “qayta qurish”siyosatini harqancha oqlashga harakat qilmasin – behuda. Zotan, “...shu siyosat tufayli mamlakatda roʻy bergan oʻzgarishlarning natıjalari bizga yaxshi maʼlum: bir tomondan, biz haqiqatan ham Rossiya tarixida ilgari misli koʻrilmagan oshkoralikka ega boʻldik, – deydi publitsist Vladimir Kornilov. – Boshqa tomondan, atigi olti yillik "islohotlar" nafaqat tizimni, balki sayyoramizning ikkita kuchli davlatlaridan biri boʻlgan SSSR degan qudratli davlatimizni demontaj qilishga olib keldi. Keyin "avliyo toʻqsoninchi yillar" keldi, bu davr iqtisodiyotning toʻliq qulashi, jinoyatchilik quturishi, mamlakatning turli qismlarida yuz bergan qonli toʻqnashuvlar, parlamentni nishonga olgan tanklar manzarasida boshqa tasavvur uygʻotmaydi. Nochor qashshoqlik va bir necha avlodlar umidlarining puchga chiqishi bilan yodda qoldi.

Ommaviy axborot vositalarining eng muhim voqealaridan biri 1989 yil may oyida Vlasov va Gorbachyov uchrashganda sodir boʻldi. Vlasov sobiq olimpiya ogʻir atletikachisi boʻlib, uning erishgan yutuqlari sovet sporti muxlislarini hayratga solgan.¹ U 1989 yilgi yangi saylovda Sovet Ittifoqi xalq deputatlari qurultoyiga saylangan va u Sovet Ittifoqi sport siyosatini va Gorbachyovni tanqid qilib chiqqanligi va bildirgan eʼtirozlarini Gorbachyov tan olishi uni yanada mashhur qilib yuborgan edi. Uning tanqidlari haqida gaplashish uchun Vlasov

¹ П.Андерсона. О власовской репутации (About Vlasov reputation). Правда 1987 07 июля. С, 6

va Gorbachyov «Vzglyad» ko‘rsatuviga tashrif buyurishdi. O‘sha oqshom Vlasovning fikr-mulohazalarini jonli efirining millionlab tomoshabinlari tomosha qilishdi. Bir necha kundan so‘ng "Vremya" yangiliklarida bu intervyuni qayta efirga uzatdi va Vlasovni yana Vzglyadga taklif qildi.² Bu safar u sovet sportining ichiga tanda qo‘ygan korrupsion elementlar haqida gapirib, ularni jazoga tortish kerakligi haqidagi da‘volarini bayon qildi. Shundan so‘ng sovet sportida urchigan korrupsiya haqida har bir gazetada xabarlar berildi.³ Kongress Sport qo‘mitasiga nisbatan tekshiruv boshladi, odamlar bu islohotning natijasini kutgan edi. Vlasovning bayonotlaridan keyin ham G‘arb ommaviy axborot vositalari, jumladan, "Amerika Ovozi" ham Vlasovning bayonotlari va asl ko‘rsatuvdan olingan kadrlar qayta-qayta namoyish etilgan yana bir qator ko‘rsatuvlarni efirga uzatdi.⁴ Axir, Vlasov va Gorbachev o‘rtasidagi bahs Vlasovning "Vzglyad"dagi bayonotlaridan keyin boshlandi.

Bulardan bir nechtasi keyinroq, 31 may kuni kechqurun Vlasovning ayblovlari «Vzglyad»da keng muhokama qilindi.⁵ Avtovokzallarda, taksi bekatlarida, kinoteatrlarda va boshqa jamoat joylarida odamlar Sovet kuch tuzilmalari va Vlasovning siyosiy pozitsiyasini muhokama qilishdi.⁶ Chunki. Vlasov o‘zining chempionlik maqomi bilan mashhur edi va u Sovet kuch tuzilmalarining ta‘sirini xavf ostiga qo‘ymasdan ham kundalik ommaviy axborot vositalarida ko‘plab intervyular berishi mumkin edi. Kongressda bu yangi siyosiy shamol esgach, ba‘zi deputatlar uning izidan borishdi, boshqalari esa yo‘q.⁷ Vlasovning ayblovlari Sovet kuch tuzilmalarining o‘ziga xos korrupsion mexanizmlarini aniqlagani uchun Gorbachyov uning "Oshkoralik" tashabbusi ostida beradigan bayonotlariga ruxsat berdi.⁸ Vlasov dastlab, faqat sport qo‘mitasini tanqid qilishga shaylangan bo‘lsa, Gorbachyovning daldasidan so‘ng o‘z tanqid tomorqasini SSSRning butun siyosiy tizimini qamrab oladigan tarzda kengaytirdi.⁹ Uning o‘n daqiqalik nutqi, jonli efirda, odamlarning fikrini o‘zgartirdi va Sovet kuch tuzilmalarining ommaviy axborot vositalari ustidan nazoratini chuqur zaiflashtirdi. BBC, "Amerika Ovozi" va boshqa G‘arb OAVlari Vlasov o‘z xulosasini qanday yakunlashini kuzatishdi va kutishdi. Bu e‘tibor natijasida Vlasovning siyosiy maqomi ham yaxshilandi. Bundan oldin ham u ishchilar sinfining qahramoni deb hisoblangan. Endi odamlar uni korrupsiyaga qarshi kurashuvchi sifatida ko‘rishni boshladilar.¹⁰ Sovet kuch tuzilmalari uni to‘xtata olmadi. Vlasov o‘z nutqlarida unga nisbatan hal qilinmagan muammolar va har qanday tanqid va bosim uchun Sovet kuch tuzilmalarini ayblash kerakligini aytdi va hukumatning

² П.Андерсона. О власовской репутации (About Vlasov reputation). Правда 1987 07 июля. С, 6

³ Юрий Власов беседует с Горбачевым на съезде перед выступлением: интервью Андрея Караулова в Круге Кремля (Around the Kremlin) (Moscow: Novisti, 1990), p.282. Vlasov speech to Congress: BBC Summary of World Broadcasts. SU/0477, pp C/16-19.

⁴ Anniversary of the "Vzglyad" program that changed the country: 30 facts about the legendary program. Komsomolskaya Pravda. 2011.

⁵ Юрий Власов беседует с Горбачевым на съезде перед выступлением: интервью Андрея Караулова в Круге Кремля (Around the Kremlin) (Moscow: Novisti, 1990), p.282. Vlasov speech to Congress: BBC Summary of World Broadcasts. SU/0477, pp C/16-19.

⁶ Anniversary of the "Vzglyad" program that changed the country: 30 facts about the legendary program. Komsomolskaya Pravda.2011.

⁷ Alexander Dallin, "Causes of the Collapse of the USSR," Post-Soviet Affairs. October-December 1992: 279-302, Archie Brown, The Gorbachev Factor. Oxford, 1996

⁸ Власов говорил (Vlasov spoke), Ново русские слова.1989.06.24. p.13.

⁹ Vlasov говорил (Vlasov spoke), Novo Ruskie Slova. 1989.06.24. p.13.

¹⁰ Shane 1994, pp. 160-180.

uning harakatlariga salbiy munosabati butun SSSR tashqi siyosatiga ta'sir qilishini ta'kidladi. Gorbachyovning "Ochiqlik" dasturi tufayli SSSRda xorijiy jurnalistlarga ma'lum darajada erkinlik berilgan edi.¹¹ Natijada, Vlasov Kongressdagi korrupsiyaga qarshi chiqqa oldi va unga Sovet kuch tuzilmalari qarshilik ko'rsatishga o'z qoldi. Bu tashqi siyosat va milliy matbuot erkinligi o'rtasidagi muhim bog'liqlik uchun uni to'xtatish imkonsiz bo'lar edi.

Kreml oldidagi ilk namoyishlar Vlasovning tanqidiy chiqishlaridan keyin boshlandi. Garchi bu namoyishlar kichik bo'lsa ham, partiya tomonidan vaziyat kommunizm uchun o'ta xavfli deb baholandi. "Amerika Ovozi" va boshqa G'arb ommaviy axborot vositalariga qo'yilgan taqiq bekor qilingani sababli, hukumat bu kabi hodisalarni tugatish uchun endi kuch ishlatishga shoshilmagan. To'g'rirog'i, Gorbachyov ma'muriyati bu tanqidlarni ma'qullab, jamoatchilikni tinchlantirishga kirishdi.¹² Hukumat "Glasnost" sababli bu kabi namoishlar sodir bo'lishini to'g'ri yo'l ekanligini va bunda barchaning jasoratini tan oldi. Va bu "Amerika Ovozi" va boshqa G'arb ommaviy axborot vositalari tomonidan iliq qabul qilindi. Tanqidiy maqolalarning ko'payishi jarayonni yanada tezlashtirdi. 1985 yilgacha har qanday muxolifatni zo'ravonlik bilan tor-mor etgan Kommunistik partiya endi norozilikni olqishlayotgani va buni o'zi qo'llab-quvvatlagani hayratlanarli.¹³

Partiya yillar davomida bu kabi muammolardan go'yoki mutlaqo bexabar, xalqaro matbuotdagi muhim maqolalarga e'tibor bermagandek edi. Bu, ma'lum ma'noda, jamoatchilikning sovet tashviqot mashinasining da'volariga ishonmasligining natijasi edi Ularning yolg'on ma'lumotlariga uzoq vaqtdan beri ishonib kelgan sovet xalqi endi ularga past nazar bilan qaray boshladi, bu esa Sovet kuch tuzilmalari hokimiyatini yanada pasaytirishga yordam berdi.¹⁴

Ushbu islohotlarning har biri Kommunistik partiyaning ustuvor yo'nalishlariga zid edi, ammo bu to'siq bo'lolmadi. Masalan, "Pravda"ning so'nggi ikki sahifasi 1991 yilga kelib butunlay alohida "krokadil" gazetasi sifatida yozilgan. Gazetada birinchi marta 1985 yilda keng jamoatchilikka murojaat qilish maqsadida "timsol"lar haqida maqola chop etilgan. 1991 yilga kelib, «Oshkoralik» ta'siri ostida siyosatdagi "timsol"lar haqidagi maqolalar matni "Pravda"ning yarmini egallay boshladi. U bir-uch sahifada chiqadi va hatto Kommunistik partiyaning ichki yoki tashqi siyosatini tanqid qiluvchi karikaturalarni ham o'z ichiga olishi mumkin edi. Shuningdek, SSSRning AQSh va G'arbiy Yevropadan orqada qolgani haqidagi maqolalar ham shu bo'limda chop etilgan.¹⁵ Bundan tashqari, bu sahifada "Amerika Ovozi"ni tinglash mumkin bo'lgan chastotalar haqidagi ma'lumotlar bilan bir qatorda "Amerika Ovozi" yangiliklarini ham muhokama qilingan. Chunki Sovet kuch tuzilmalari odamlarni xalqaro

¹¹ At The New Stage Of Restructuring. Speech by M. S. Gorbachev at a Meeting in the CPSU Central Committee With Executives of the Mass News Media, Ideological Institutions and Creative Unions [on Sept. 23 Trans.] Current Digest of the Post-Soviet Press, The, No.39, Vol.40, October 26, 1988, page(s):7-9 Publication. Minneapolis, USA. Note: After his speech foreign media entered to the Soviets countries.

¹² Evgeniya Konovalova The Effects of Western Broadcasting on the Soviet People in Glasnost and Perestroika Period: The Case of Radio Free Europe/Radio Liberty M. A. Dissertation Prague 2012

¹³ А.Лопуксин. В секрете - по всему миру [In Secret - All Over the World], *Правда*. 1989 8 января, с.5.

¹⁴ Evgeniya Konovalova, The Effects of Western Broadcasting on the Soviet People in Glasnost and Perestroika Period: The Case of Radio Free Europe/Radio Liberty M. A. Dissertation Prague 2012

¹⁵ V. Linnik, Good news from Princeton. Source Current Digest of the Post-Soviet Press, The, No.3, Vol.40, February 17, 1988, page(s):16-17 Place of Publication Minneapolis, USA

radiostansiyalarni tinglashdan saqlashga harakat qilgan. Bu yangi to'liqlar va o'zgaruvchan efir davomiyligi haqidagi ma'lumotlar potentsial tinglovchilar uchun foydali ekanligini anglatardi. Bu vaqtda Amerika ommaviy axborot vositalarining Sovet Ittifoqining siyosiy va ijtimoiy hayotiga aralashuvi uchun yana bir eshik ochildi. "Timsoh" Amerika matbuotining kuchli ta'sirida bo'lib, liberalizm va G'arb falsafasi haqidagi maqolalar ushbu bo'limda nashr etila boshladi. Siyosatchilar bilan suhbatlar, turli siyosiy prognozlar va karikaturalar ham "Pravda"ning ushbu qismida asosiy mavzularga aylanadi. Yulesnichenkoning ogohlantirishlariga qaramay, "timsoh" rivojlanishda davom etdi.¹⁶

“Vzglyad” loyihasi tashkilotchilaridan biri Yevgeniy Dodolyov bilan bo'lgan radio intervyu bu borada qiziqarli fikrlarni taqdim etadi. Undan bir jurnalist “Vzglyad» – G'arb ommaviy axborot vositalari mahsulotimi?” deb so'ragan edi. U bu savolga javob bermadi, aksincha, hazil bilan “Faqat senzurdan qo'rqmaydigan mard jurnalistlar taklif qilganmiz. Biz ko'p sonli jurnalistlarni ham ilhomlantirdik”, – deb javob qildi¹⁷

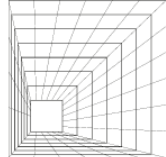
Adabiyotlar:

1. П.Андерсона. О власовской репутации (About Vlasov reputation). Правда 1987 07 июля. С, 6
2. Юрий Власов беседует с Горбачевым на съезде перед выступлением: интервью Андрея Караулова в Круге Кремля (Around the Kremlin) (Moscow: Novisti, 1990), p.282. Vlasov speech to Congress: BBC Summary of World Broadcasts. SU/0477, pp C/16-19.
3. Anniversary of the "Vzglyad" program that changed the country: 30 facts about the legendary program. Komsomolskaya Pravda. 2011.
4. Alexander Dallin, "Causes of the Collapse of the USSR," Post-Soviet Affairs. October-December 1992: 279-302, Archie Brown, The Gorbachev Factor. Oxford, 1996
5. Власов говорил (Vlasov spoke), *Ново русские слова*. 1989.06.24. p.13
6. At The New Stage Of Restructuring. Speech by M. S. Gorbachev at a Meeting in the CPSU Central Committee With Executives of the Mass News Media, Ideological Institutions and Creative Unions [on Sept. 23 Trans.] Current Digest of the Post-Soviet Press, The, No.39, Vol.40, October 26, 1988, page(s):7-9 Publication. Minneapolis, USA. Note: After his speech foreign media entered to the Soviets countries.
7. Evgeniya Konovalova The Effects of Western Broadcasting on the Soviet People in Glasnost and Perestroika Period: The Case of Radio Free Europe/Radio Liberty M. A. Dissertation Prague 2012
8. А.Лопуксин. В секрете - по всему миру [In Secret - All Over the World), *Правда*.

¹⁶ Эксперты Правда, Окна перестройки Сатирики и юмористы на круглом украли в Правде (Perestroika windows Satirists and humorists at the Pravda round table). Правда 1990, май 4. С 5.

4. Note: The attitude of the US media toward the progress of media liberalization in the USSR was critically studied by Pravda experts in this analytical article.

¹⁷ Anniversary of the "Vzglyad" program that changed the country: 30 facts about the legendary program. Komsomolskaya Pravda. 2011.

1989 8 января, с.5

9. V. Linnik, Good news from Princeton. Source Current Digest of the Post-Soviet Press, The, No.3, Vol.40, February 17, 1988, page(s):16-17 Place of Publication Minneapolis, USA
10. Эксперты Правда, Окна перестройки Сатирики и юмористы на круглом украла в Правде (Perestroika windows Satirists and humorists at the Pravda round table). Правда 1990, май 4. С 5.
11. Anniversary of the "Vzglyad" program that changed the country: 30 facts about the legendary program. Komsomolskaya Pravda. 2011.
12. Propagandistskoye i agitatsionno-boyevoye ideologicheskoye vooruzhennyye partii. «Pravda» str. 1. 1953.02.11. (Propaganda and agitation-battle ideological weapon of the party) Pravda, p 1. 1953.02.11
13. Manifest narodam mira 1950. (Manifesto to the peoples of the world) Pravda p-3. November 23, 1950
14. Novoye Russkoye Slovo, No.14266, «Pravda», 17 maya 1951 g., str.:3
15. Current Digest of the Post- Soviet Press, Featured News Stories. Minneapolis, USA.1985-1991
16. Manfred O. Media, Migrants and Marginalization: The Situation in the Federal Republic of Germany. The International Migration Review, Spring, 1984, Vol. 18, No.1 (Spring,1984), Published by: Sage Publications, Inc. on behalf of the Center for Migration Studies of New York, Inc.
17. William C. Fletcher. Religious Dissent in the USSR in the 1960s. Cambridge University Press 1971.
18. Peter Kenez. A History of the Soviet Union from the Beginning to the End. University of California, Santa Cruz. Cambridge University Press. 1999, 2006.
19. Sovetskiy narod v borbe za sokhraneniye i uprochneniye mira. ul. Pravda-1, 29 avgusta 1970 g. (The Soviet People In The Struggle For The Preservation And Strengthening Of Peace). Pravda Page 1. Wednesday "August 29, 1970
20. A.Zdanov «O mejdunarodnoy obstanovke». Pravda str. 2-3. 1947.10.22 ("On the international situation' Pravda p,2-3. 1947.10.22)